

Magyar Sion

◆◆◆ ÚJ FOLYAM IV. (XLVI.)
2010/2.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székely János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmege

Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Ivan Chalupický, a Rózsahegy Katolikus Egyetem

(Katólicka univerzita v Ružomberku) professzora

Cséfalvy Pál, a Keresztény Múzeum igazgatója

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Esztó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaál Endre, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karának dékánja

Jozef Hal'ko, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a *Remény* főszerkesztője

Káfer István, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Szent Adalbert

Közép-Európa Kutatócsoport igazgatója

Németh László, a Pápai Magyar Intézet rektora

Szakál László esperes, a *Remény* főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

<http://magyarsion.szentadalbert.hu>

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ

(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából

a Glória kiadó (Žiacka 4, 821 06 Bratislava).

ISSN 1337-2491

EV2491/08

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

NYOMDAI MUNKÁK:

mondAt Kft. • Budapest • www.mondat.hu

♦♦♦ ERDŐ PÉTER

Hihet-e valóban egy mai európai értelmiségi Jézus Krisztus istenségében?

1. Mielőtt Jézus Krisztus istenségéről szólnánk, fel kell tennünk a kérdést, hogy európai értelmiségi kortársainknak valóban igen nehéz vagy éppen nagyon is könnyű Istenben hinni. Ebben a tekintetben ellentmondásos kép rajzolódik ki előttünk.

a. A vallásos hit mint emberi magatartás biztosan nem igazolható egy laposan ateista szemléletmód, például a hagyományos dialektikus és történelmi materializmus számára. Diákkoromban a hivatalos ateizmust az anyag fogalmának segítségével magyarázták. És a hivatalos ideológiának már ezen a ponton el kellett határolódnia a különféle vulgáris felfogásoktól, például attól a nézettől, amely szerint amit nem látunk, az nem is létezik. Jurij Gagarin első űrutazása után tréfásan azt mondták: ő „odafent” volt, de nem találkozott Istennel. Természetesen az ideológusok tudták, hogy az emberi szemmel való láthatóság a valódi létezésnek nem az egyetlen ismérve még az „anyagi” világban sem. Akkor hát mi a létezés kritériuma? Az ideológia válasza erre a kérdésre többé-kevésbé szofizma volt. Azt mondták ugyanis: „anyag mindaz, ami ténylegesen létezik”. Ha ez a látszólag logikus, valójában azonban hamis okfejtés igaz lett volna, mindannyian materialisták lennénk, ha nem tagadjuk, hogy legalább valami létezik. Ismét mások vagy ugyanazok az ideológusok elfogadták – és ez már hegelianus vonásnak tűnt –, hogy igenis létezhet szellem, de csak másodlagos módon, mint az anyag terméke, és nem az anyagtól függetlenül vagy azt megelőzve.

b. Ez a szemlélet és magatartás azonban manapság nem látszik már vonzónak földrészünk értelmiségének többsége számára. Egyesek megfáradtak és nem bíznak már a filozófiában mint olyanban. Ezért hajlamosak egy bizonyos – nevezzük így! – vulgáris agnoszticizmusra, mely azt sugallja: az olyan finom és komplikált dolgok, mint az anyag és a szellem fogalma, vagy akár a világmindenség eszméje, tudományos ismereteink ellenére, vagy éppen a természettudományos fejlődés következtében, nem ismerhetők fel az emberi gondolkodás számára. Ezért nem érdemes túl sok időt tölteni ilyen okoskodásokkal.

c. El kell ismernünk, hogy az anyag fogalma egyre bizonytalanabbá vált. Azt mondják, hogy az anyag és az energia között nincs világos különbség, hanem dinamikus átalakulások mennek végbe a létezés e két módja között. A nukleáris kutatás

is egyre nehezebbé teszi számunkra, hogy elképzeljük az anyagot. Éppen az atom nem atom, nem oszthatatlan, nem mérhető kiterjedésű, szilárd egység. Újabban sötét energiáról és antianyagról is beszélnek. Velük magyaráznak egyes olyan jelenségeket, melyeket a csillagászat szintjén figyeltek meg. Mindez nem tűnik különösebben negatív jelenségnek a vallásos hit szempontjából, vagy arra a készségre nézve, hogy higgyünk a valóság más, nagyszerűbb dimenzióiban. Az aggyal, a pszichológiai funkciókkal, az emberi szellem még nem magyarázott jelenségeivel, az emberi lény nagy távolságokon vagy a halál pillanatán – végül is konkrétan melyik pillanaton? – átívelő kommunikációs és megérző képességének dimenzióival kapcsolatos kutatások módosítják a világról alkotott képünket. Az értelmiségek között ezért bizonyos érzékenység figyelhető meg a túlvilág, a szellemi világ létezése iránt. De ha az anyag fogalma nem világos, akkor nem lehet az a szellem fogalma sem. És főként: hogyan tudunk határt vonni az anyagi és a szellemi világ között? Továbbá: hogyan tudjuk megkülönböztetni ezt a világot, melyről mi, keresztények azt valljuk, hogy teremtett világ, magának Istennek, a transzcendenciának a valóságától? Nagy tehát a panteizmus kísértése! A többé-kevésbé panteista szemlélet különböző formái manapság divatosnak tűnnek.

2. Ebből a háttérből emelkedik ki Krisztus istenségének problémája. Egyesek számára nem tűnik túl nehéznek elfogadni Jézusnak „egy bizonyos isteni jellegét”, de sokan ugyanígy nyitottak a mi isteni jellegünknek, sőt minden létező dolog isteni jellegének elismerése felé is. Nem kevesen szép érzelmekkel gondolnak a mindnyájunkban ott rejlő „isteni szikrára”. Egyesek számára nem csupán történelmi és költői frázis, amit ma az Európai Unió himnuszában Friedrich Schiller szavaival énekelnek: „Öröm, bűvös égi szikra...”. Hogyan magyarázzuk hát a lényegi különbséget a teremtő Isten és a teremtett világ között? Ugyanis csak e különbség alapján alkothatunk képet Jézus Krisztus valóságos, teljes és sajátos istenségéről.

3. A filozófia története során az Isten létezése mellett felhozott vagy az Isten valódi mivoltának meghatározására szolgáló érvek között az anyag fogalma nem játszott alapvető szerepet. Már Platón hangsúlyozza, hogy az istenekről és az isteni dolgokról különböző módokon lehet beszélni, de a filozófus feladata, hogy elmagyarázza, milyen az isten. Válasza az, hogy isten „minden szempontból a legjobb” (*Respublica* 381b), és ezért változhatatlan: „egy olyan isten, akinek nem tulajdoníthatnánk azt, ami minden dologban a legjobb, nem érdemelné meg az 'isteni' jelzőt; egy olyan isten, aki változhatna, csak rosszabbá válhatna”.¹ Vagyis ez a filozófiai szemlélet nem foglalkozik az anyag és a szellem fogalmával, hanem más kategóriákat tart szem előtt, nevezetesen a jóságot és a változhatatlanságot. A tökéletesség és a változhatatlanság kétségkívül összefüggnek egymással. Itt van az a pont, ahol transzcendens vonást érzünk, mert a változhatatlan és a tökéletes vala-

miképpen alapja lehet a változó és tökéletlen dolgoknak. Közvetve felmerül tehát a lét alapjainak nagy kérdése. Arisztotelész „első filozófiája” vagy – ahogyan ma nevezzük – metafizikája úgy határozza meg magát, mint „az összes létező eredetére és első okára vonatkozó tudás és a létről mint létről és annak legegységesebb tulajdonságairól szóló ismeret. Első jelentésében tehát az első filozófia teológiai jellegű, amennyiben az istenivel foglalkozik (*Metaphysica* 1046a).”²

Már az ókortól fogva sok filozófus, így Plótinosz, Porphüriosz, Proklosz, az Areopagita Dénesnek nevezett keresztény szerző, sőt az ő hatása alatt néhány olyan középkori és reneszánsz keresztény gondolkodó is, mint Nicolaus Cusanus úgy igyekezett kifejezni az isteni transzcendenciát, hogy misztikus jellegű negatív teológiát alkalmazott annak tudatában, hogy mélységes különbség van Isten létének teljessége és alapvető volta meg az összes többi létezők korlátozott létezési módja között. Misztikus vagy spirituális értelemben azonban szükséges, hogy pozitívan is tudjunk beszélni Istenről, természetesen annak tudatában, hogy szavaink gyengék és kevésbé alkalmasak valósága teljességének és abszolút voltának kifejezésére. Mi magunk ugyanis nyelvünkkel és fogalmainkkal együtt ehhez a világhoz tartozunk. Még ha a világ a Teremtő arcát tükrözi is, még ha az ember Isten képére teremtett is (Ter 1,27), hitünk nem fogadja el az emberi lélek előzetes létezését (*praeexistentia*), sem azt, hogy lelkünk ugyanolyan örökkévaló lenne, mint maga az Isten. Lelkünk ugyanis nem az isteni lényeg kiáradása, nem alkotja Isten részét,³ hanem Isten teremtménye. Tehát újra és újra az egy igaz Istenről való beszéd hatalmas nehézségébe ütközünk.

4. Ez a nehézség azonban már arra a problémára is vonatkozik, hogy hogyan fejezzük ki természetes tapasztalatunkat, eszmélődésünket a teremtett világ alapján, következtetéseinket a Teremtővel kapcsolatban. Ám ennek a nehézségnek van egy másik oldala is: nevezetesen az ember és Isten közti kommunikáció kérdése. Isten már a világmindenség megteremtésével kifejezett valamit önmagából, feltárta akaratát. De mindnyájan, akik hiszünk az isteni kinyilatkoztatásban, tényleg meg vagyunk-e győződve arról, hogy a személyes, tudatos és szabad Isten kapcsolatot keresett velünk, emberi lényekkel? Itt kezdődhetnek kortársaink számára egyrészt a nehézségek, másrészt Krisztusba vetett hitünk legvonzóbb vonásai.

A tömegtájékoztató eszközök tele vannak spekulációkkal, költői látomásokkal, többé-kevésbé tudományos okfejtésekkel más kultúrák, más értelmes lények létezéséről a kozmoszban. Milyen lehet egy ilyen „másik”, földön kívüli civilizá-

¹ MELCHIORRE, V., *Dio*, in *Enciclopedia Filosofica* (Milano 2006) III, 2883.

² Uo.

³ DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P., *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Edizione bilingue* (Bologna 1996) nr. 201; 285; 455; 685.

ció? És főként: hogyan tudunk kapcsolatba lépni ezekkel az értelmes lényekkel? Vagy már kapcsolatban vagyunk velük? Mít hozhat nekünk egy ilyen találkozás? Gazdagodást vagy hatalmas veszélyt? Az emberiség szinte kétségbeesetten küldi rádiójeleit a világmindenségbe, hogy kapcsolatot keressen más értelmes lényekkel. De mit kell tartalmazniuk ezeknek az üzeneteknek? Milyen nyelvezettel kell megfogalmazni őket, hogy érthetők legyenek? Sok a kérdés ezen a téren. És még csak különböző értelmes lények kapcsolatáról beszélünk ezen a világon belül. Még nem szólnak az angyalokról, és még nem vizsgáljuk személyes kapcsolatunk lehetőségét Istennel.

Ő, aki összehasonlíthatatlanul intelligensebb nálunk, maga találja meg, neki kell megtalálnia a módot arra, hogy párbeszédbe lépjen velünk. Isten tud és akar szólni az emberhez. De a legnagyobb és legteljesebb lehetőség arra, hogy érzékszerveink és értelmünk útján ilyen kapcsolatba kerüljünk Istennel, az, ha Isten emberi módon szól hozzánk, ha úgy jelenik meg előttünk, mint valóságos ember és valóságos Isten. Ezért beszél Szent János Evangéliumának Prológusa az Igéről, Isten Szaváról, aki mindig létezett, aki Isten volt, és aki megtestesült, hogy azoknak, akik befogadják, hatalmat adjon arra, „hogy Isten fiaivá legyenek” (Jn 1,12). Ha a mai ember komolyan felveti az abszolút, transzcendens és személyes Isten létének kérdését, azt is kutatnia kell, hogy hogyan lehetséges kommunikáció Isten és ember között. Egyfelől a Khalkedoni Zsinat krisztológiai dogmája egyszer s mindenkorra megvetette a keresztény gondolkodás alapjait Jézus Krisztus személyéről. A Khalkedoni Hitvallás meghatározásában ugyanis ez áll: „A Szentatyák nyomdokait követve mindnyájan egy szívvel-szájjal valljuk és tanítjuk, hogy a mi Urunk, Jézus Krisztus egy és ugyanaz a Fiú, ugyanő tökéletes az istenségben és tökéletes az emberségben, valóban Isten és valóban értelmes lélekből és testből álló ember, ugyanő az Atyával egylényegű istensége szerint és velünk egylényegű embersége szerint.”⁴ Másfelől éppen a XX. század második felének teológiája hangsúlyozza a történeti Jézus személyéről szóló kutatás fontosságát.⁵ XVI. Benedek pápa volt az, aki a Názáreti Jézusról szóló nagy, összefoglaló művében meggyőző erővel mutatta ki, hogy a hit Krisztusa és a történelmi Jézus egy és ugyanaz a személy, és hogy a Krisztusba mint Isten Fiába, valóságos emberbe és valóságos Istenbe vetett hit indoka történetileg éppen magának Jézusnak a viselkedéséből, tanításából, végső soron az önértelmezéséből fakad. Tehát nincs különbség, nincs elválás a hit Krisztusa és a történeti Jézus között.⁶ A khalkedoni dogma kikristályosodásához vezető teológiai fejlődés történeti kutatásának szintjén Alois Grillmeier

⁴ DENZINGER – HÜNERMANN, nr. 301, ed. cit. 169. MAGYARUL: FILA B. – JUG L., *Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai* (Kisterenye-Budapest 1997) 89.

⁵ Vö. SCHILSON, A., *Christologie*, III. 3, in *Lexikon für Theologie und Kirche* (ed. Kasper, W. et alii; ³Freiburg-Basel-Wien 1993–2001 [2006]) II, 1171.

dokumentált pontossággal mutatta be – rávilágítva az Egyház hitétől eltérő irányzatokra is – azt a történelmi utat, amely a Bibliától, az egyházatyákon keresztül a nagy zsinatok koráig vezetett. Tehát a Krisztusról szóló katolikus – vagy más szóval ortodox – eszmék történetének kutatása ugyanazt a képet tárja elénk,⁷ mint a Názáreti Jézus személyének és önértelmezésének közvetlen vizsgálata. Talán nem véletlen ezért, hogy Grillmeier professzor 1979-ben művét éppen az akkori müncheni érseknek, Joseph Ratzingernek ajánlotta.

Így éppen Krisztus az, akiben az Atya dicsőségét láthatjuk, ő az Isten és az emberiség közti találkozás helye, ahogy Nazianzi Szent Gergely éneкли:

*„Enyhe világossága
a szent és boldog és halhatatlan Mennyei Atya
isteni dicsőségének,
Jézus Krisztus,
...
Miért is e világ dicsőít téged.”*

5. Ám mit mond mindez a híres „mai európai értelmiséginek”, akiről szólni kívánunk? Eddig nem tettük fel a kérdést, hogy mit jelent értelmiséginek lenni, és mi manapság egy európai gondolkodó sajátossága. *Az értelmiségi biztosan nem pusztán olyan személy, aki egyetemi diplomával rendelkezik.* Nem a ruha teszi az embert! Különösen manapság, amikor földrészünk ifjúságának körülbelül a fele valamilyen felsőoktatási intézmény hallgatója. A kommunista országokban a tervgazdálkodás keretében az állam meghatározta azoknak a számát, akiket az egyes egyetemeken bizonyos szakokra fel lehetett venni. Ezek a számok viszonylag alacsonyok voltak, mert a szocialista gazdaság tervezett szükségletei szerint számították ki őket. Tehát a felvételi vizsgák az egyetemeken nehezek voltak. Sok jelentkezőt elutasítottak. Ezenkívül jogszabály határozta meg, hogy a felvehető fiatalok hány százalékának kellett munkás-, paraszt- vagy értelmiségi családból származnia. Sőt, még törvényben rögzített kiváltságok is voltak, amelyek biztosították a felvételt bizonyos állami kitüntetések vagy tisztségek viselőinek gyermekei, esetleg unokái számára is. Az értelmiségi osztályhoz tartozás 1989-ig sokat jelentett. Még az újságok házassági hirdetéseiben is gyakran kerestek „diplomás” házastársat. A mai, polgári társadalomban nem annyira a diploma számít, mint inkább az anyagi és más körülmények – természetesen a személyi adottságokon kívül. Mélyebb értelemben azon-

⁶ RATZINGER, J. / BENEDETTO XVI, *Gesù di Nazaret* (ed. italiana a cura di Stampa, I. – Guerriero, E.; Città del Vaticano-Milano 2007).

⁷ GRILLMEIER, A., *Jesus der Christus im Glauben der Kirche* (Freiburg im Breisgau 1990 [2004]) I, 14–184; 222–345; 403–413; stb.

ban az értelmiségi olyan személy, aki reflektál az élet nagy kérdéseire, tudatosan szembenéz velük, aki ismeri a kultúra különböző területeit, a saját szakmájának határain túl is. Bár az egyetemi végzettséggel rendelkezők számára az utóbbi időben növekedett, a valódi értelmiségiek Európában ma nem többen, hanem talán kevesebben vannak, mint fél évszázaddal ezelőtt. Ez természetesen függ a középiskolák színvonalának csökkenésétől, a bizonytalan légkörtől, amely mind a munka világában, mind a nevelés során átadott értékek tekintetében jellemző.

De mit jelent *európainak lenni* egy értelmiségi számára? Ha Európa nem tisztán földrajzi vagy politikai fogalom, hanem inkább kulturális valóság, akkor keresnünk kell az európai kulturális azonosság sajátosságát is. És ezen a pontos biztosan felmerül a zsidó-keresztény örökség, de a görög-római örökség is a jelentős egyiptomi, perzsa és babiloni hatásokkal együtt. Természetesen nem hiányoznak a kelta, germán, szláv, finnugor népek hagyományai, de a török, arab és más hatások nyomai sem. Mindennek az örökségnek a világnézettel legszorosabban összefüggő eleme mégiscsak a kereszténység. Igaz, hogy a földrész sok táján és a társadalom számos csoportjában a keresztény szellemi jelenlét figyelemre méltóan meggyengült. Még sincs más közös alap, amely a földrész számára jellemző volna. A felvilágosult eszmerendszer egyfelől nem járta át mindenütt az egész társadalmat, másfelől maga is valamiképpen a keresztény örökséghez kapcsolódott. Ezt ma látjuk igazán, amikor egyes törvényhozók próbálnak elszakadni az emberi jogok klasszikus értelmétől és egy bizonyos alapvető természetjogi szemlélettől, és több teret adnak a szubjektív elemeknek. De a szubjektivizmus nem európai. Megjelenhet más összefüggésben is, és – éppen természeténél fogva – nem rendelkezik jellemző tartalommal, hanem az egyes egyének szerint különböző. Így nem lehet egy sajátos kultúra közös, pozitív alapja.

Tehát a mai európai értelmiségi olyan ember, akit érdekelnek az élet és a világ nagy kérdései. Olyan ember, aki értelmet és értéket keres az egyes személy és a társadalom számára. Olyan valaki, aki ismeri a keresztény és a görög-római örökség jelentős tartalmait, és aki mindezt legalábbis úgy tartja szem előtt, mint lehetséges elemeket alapvető kérdéseinek megválaszolásához.

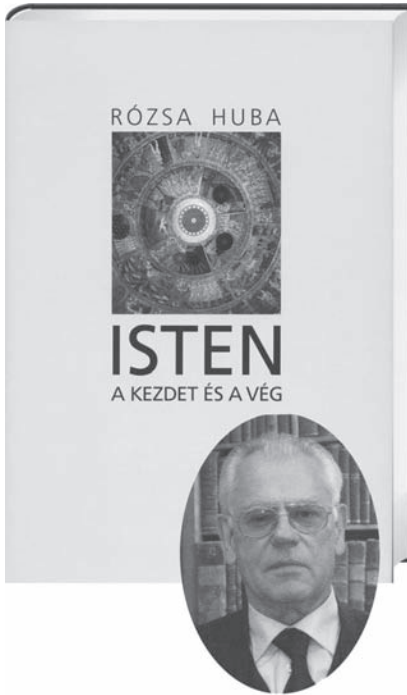
6. A mai európai értelmiségi tehát felteheti Isten létezésének és fogalmának kérdését, és létének felismerésében pozitív választ találhat. Ha pedig Istent mint transzcendens és abszolút valóságot felismerte, el lehet és el kell gondolkodnia az Istennel való kommunikáció lehetőségéről is. És itt nyilvánvalóvá válik, hogy az európai értelmiségi nem utasíthatja vissza eleve azt az emberi fantáziánk számára nehezen elképzelhető eszmét, hogy éppen Jézus Krisztus személye az, akiben emberi mivoltunk képességeinek a leginkább megfelelő módon találkozhatunk Istennel.

Mindent egybevetve: az európai értelmiségi nem szükségképpen hívő. De *szükségképpen* senki sem az! A Krisztusban való hit, vagyis a keresztény hit teljessége ugyanis nem valamilyen emberi okoskodásból levont pusztá következtetés, hanem kegyelem: Isten ajándéka. Ezt a kegyelmet viszont megadja Isten, „aki azt akarja,

hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére. Mert egy az Isten és egy a közvetítő Isten és ember között, az ember Jézus Krisztus” (1Tim 2,4-5). Erről az igazságról kell tanúságot tennünk. Ennek kell a hírnökeivé és a misszionáriusaivá válnunk Európa újraevangelizációjában. Ebben a meggyőződésben egynek kell lennünk többi keresztény testvéreinkkel, hogy az egység tanúság-tételünk erősítője legyen.

Rózsa Huba

Isten a kezdet és a vég

Ez a kötet Rózsa Huba professzor 70. születésnapjára készült, s egy nagy ívű tudományos pálya eredményeit tárja az olvasó elé. A kötetben közölt tanulmányok az alábbi témakörökbe rendeződnek:

- Pentateuchus-hagyomány
- Monoteizmus
- Bibliai hagyomány és történelem
- Üdvösségközvetítők, üdvösségközvetítés az Ószövetségben
- Személyes élet az Ószövetségben
- Az Ó- és Újszövetség viszonya
- Hagyományok az Újszövetségben
- Biblia és kultúra.

A kötet bevezető tanulmányaiban Erdő Péter bíboros, Georg Braulik OSB, Spányi Antal megyéspüspök és Sarbak Gábor, a Szent István Társulat elnöke méltatják a nemzetközileg elismert biblikus-professzor munkásságát.

584 oldal, keménytablás, védőborítóval
Ára: 4200 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu